

Bélyácz Katalin a PTE Klasszika-Filológia Tanszékének vezetője, egyetemi docens. *A salamisí csata emlékezete* című monográfiája 2020-ban, Kerényi Magda általa szerkesztett levelezése 2022-ben jelent meg a Gondolat Kiadó gondozásában.

Legutóbbi írása az *Ókorban: Periammata* (Nagy Árpád Miklóssal, 2020/2).

Görög mitológémák Thomas Mann regényeiben

Bélyácz Katalin

Kerényi Magda Kerényi Károlyról szóló tanulmányában a görög istenekkel való találkozásnak három, a ma embere számára lehetséges legitim módját nevezi meg:¹ a vallásit vagy kultikusát (amikor keresztény templomok antik kultuszhelyre épülnek), a pszichológiát (amikor a modern ember álmai és a mitológia ősképei kerülnek kapcsolatba egymással) és az irodalmi-költőt. Előadásomban erről az utóbbiról lesz szó Thomas Mann regényei kapcsán. Három témát érintek: a hermési karaktereket, József ifjú feleségét és Potifárné alakját.

1. A „hermési” karakterek

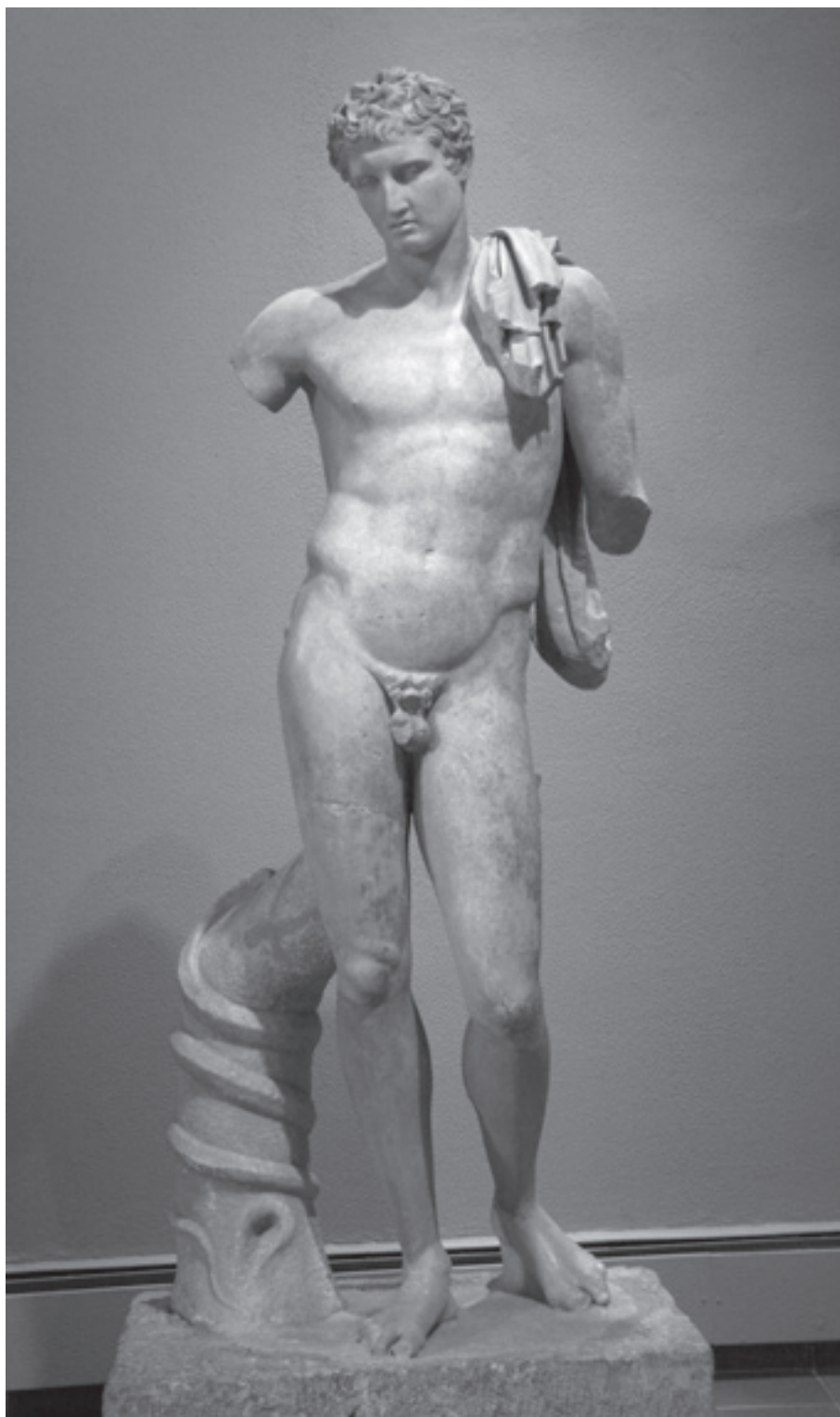
Kerényi Károly és Thomas Mann levelezésük tanúsága szerint kölcsönösen inspirálták egymást Hermés kutatására.² S bár igaz, hogy Thomas Mann több regényalakja sem képzelhető el Kerényi *Hermés, a lélekvezető* című írása nélkül, a kezdeményező mégis Thomas Mann volt. Hiszen Kerényi úgy írja meg a *Hermés, a lélekvezetőt*, hogy már nyolc éve levelezik Thomas Mann-nal,³ többek között Hermésről. Műveik megszületésének hátteréről tehát a fő forrásunk a levelezésük. Ebből az látszik, hogy először Mann ismerte fel magában a vonzalmat a „hermési” iránt, s erről gyakran írt Kerényinek. Levelezésükben lépésről lépésre járják körül ezt az istenalakot.⁴ Amiről Kerényi utólag úgy számol be, hogy az európai szellemtudományban Nietzsche óta létező apollóni-dionysosi dualizmust először ez a levelezés terjesztette ki hármassággá: Hermés alakjával.⁵ *Hermeion* volt ez: szerencsés találat a szerencsés találatok istenétől. A kezdeményező pedig Hermés keresésében érdekes módon, úgy tűnik tehát, Thomas Mann volt. Nem véletlen, hogy levelezésük bevezetésében Kerényi az androsi Hermés „majdnem sötétbe játszó ragyogását” idézi fel, amelynek képe a Thomas Mann-regények atmoszféráját magába fogadva búvólte el őt.⁶

Thomas Mann első „hermési” regénye, *A varázshegy* még csak távolról tükrözi az isten karakterét, amely nem annyira a részletekben rejlik, hanem az egész mű kisugárzásában.⁷ A szanatóriumregény főhőse, Hans Castorp élet és halál birodalma között jár, amely szférában a görög istenek közül a legotthonosabban Hermés mozog. A legélesebben a síelő kaland során, amikor a hóviharba kerülve mitikus álmot lát,⁸ majd a regény végén is így tűnik el szemünk elől, amikor háborúba vonul, élet és halál között lebegve.⁹ „Isten hozzád, Hans Castorp, az élet egyszerű, féltett gyermeke. Történeted véget ért. Elbeszéltük végig, nem volt sem mulattatóan rövid, sem hosszadalmasan unalmas; hermetikus történet volt. [...] Isten hozzád, akár élsz, akár halsz! Kilátásaid nem a legrózsásabbak; a félelmetes táncmulatság, amelybe belesodródtál, még jó néhány bűnös esztendeig eltart, és nem mernék nagy összegbe fogadni, hogy ép bőrrel menekülsz. Őszintén szólva nem is igen törődünk vele, nyitva hagyjuk a kérdést.” Hans Castorp Kerényi szavával „egy majdnem hermési, de még határozatlan entelegeia”¹⁰ – Kerényi ugyanis, Goethe nyomán, entelegeiának, az író teljes valójának nevezi a hermési karakterhez való vonzódást.

A József-tetralógiában az ifjú József karcsú alakja először „a nem fenséges, de éppen ezért annál megindítóbb ifjúi szépség szimbólumaként” ölt távolról hermési vonásokat.¹¹

Az érett József a negyedik kötetben válik kiteljesülten hermésivé, hermési entelecheiává. Thomas Mann így vall erről a *Das göttliche Kind* (magyarul *Gyermekistenek*) olvasása után: „Az a mitológiai alak, aki engem most szükségképpen egyre jobban vonz, és akiről annyi szépet találtam ebben a könyvben, a holddal kapcsolatos Hermés. Ő kísértett már idáig itt is, ott is a József-könyveken keresztül; de az utolsó kötetben, mely a hőst mint minden hájjal megkent gazdasági minisztert mutatja be, az eredeti Tammuz-Adonis szerepből egyre jobban Hermésszé alakul át. Akciói és tranzakciói másképp aligha igazolhatók, mint az isteni kóperegény szellemében.”¹² Hermési alak itt József körül már a futár is, aki a Fáraó első fullajtárjaként futva-röpülve érkezik hozzá, hogy a Fáraóhoz vigye: „József, aki az írószobában foglalatoskodott, nagyon jól észrevette ezt az érkezést, futást és röpülést, de nem méltatta figyelemre, akkor sem, amikor figyelmeztették rá.”¹³

Magának Józsefnek az alakját pedig így írja le „A kópé szolgáról” című fejezetben a regény: „Ez a mitikus népszerűség, amelyet József elért, és amelynek megszerzésére bizony egész lényével mindenkor törekedett is, mindenekelőtt rendszabályainak azon a szivárványszínekben játszó keverékén, mosolygó tekintetű kétértelműségén alapult, amely mintegy két irányban működött, és teljesen személyes modorban és mágikus tréfával kötött egybe különböző szándékokat és célokat. Azért beszélünk tréfáról, mert ennek a princípiumnak helye van történetünk kis kozmoszában, és mert korán eldöntetett, hogy a tréfa olyan természetű, mint valami futár vagy ügyes ügyvivő, ellentétes szférák és befolyások: például naphatalom és holdhatalom, apajog és anyajog, a nap és az éj áldása között, sőt, hogy közvetlenül és átfogóan megmondjuk: élet és halál között. Ennek a karcsú-fürge, vidáman kibékítő közvetítő természetnek nem akadt igazi kifejezése egy istenszemélyben a Józsefet befogadó ország, a fekete föld országa területén. [...] Csak Fáraó, akinek messze földről hírt hoztak minden isteniről, csak ő hallott ilyen jellegű istenség tökéletes alakjáról, és József Fáraó kegyelmét elsősorban annak a körülménynek köszönhetette, hogy Fáraó felismerte benne a barlanglakó gyermekkópénak, a pajkos csí-

1. kép. Az androsi Hermés, Kr. e. 1. sz. – Kr. u. 1. sz. eleje. Andros, Régészeti Múzeum

nyek urának vonásait, és joggal mondhatta magában, hogy egy király sem kívánhat magának jobbat, mint hogy ennek a kedvező istengondolatnak megjelenése és megtestesülése legyen a minisztere.”¹⁴

A Szélhámos, Felix Krull életrevaló-rugalmas alakja ki-mondatlanul is tele van hermési vonásokkal. Először is, hogy olyan jól beszél és bármely nyelven, amit hall, könnyen kifejezi magát: „jól jár a kereplőd”, mondja neki az órásmes-

2. kép. Hádés és Persephoné trónuson. Terrakotta pinax, Kr. e. 5. század első fele. Reggio Calabria, Régészeti Múzeum

ter.¹⁵ A szerencséjét megalapozó kis szattyánbőr ékszeres kazetta¹⁶ hermési ajándék volt, *hermeion*: szerencsés találat. Az ékszerek eladása a főszereplő és kollégája közös vállalkozása Koinos Hermés, a közös isten jegyében,¹⁷ amit a tréfás-testvéries elszámolásuk is tanúsít. Krull büszkeségből nem meri bevallani, hogy kevesebbet kapott, mint amennyit reméltek, de Stanko rájön és kiegyenlíti neki a különbözetet.¹⁸ A kis Eleanor Twentymant, aki belebolondul Felixbe, arra biztatja, hogy ne vegye olyan nagyon komolyan, próbálja meg – hermési módon – tréfás gúnnyal tekinteni saját érzelmeit.¹⁹ S a regény végén, a lisszaboni Zouzou, aki rögtön elbűvöli a főhőst, maga a tüskés-kötekedő gúnyolódás.²⁰

Krull hermési csibészséggel folytat egy darabig kettős életet: pincérként szolgál egy hotelben és szabad napjain szépen felöltözve úrként szórakozik.²¹ Amikor egyik vendége, a márki erre rájön, és rábeszéli, hogy cseréljenek szerepet: lépjen a helyébe, és az ő nevével menjen a világszerte útra, amit a szülei kényszerítenek rá, a humorérzékére apellál.²² Krull válasza úgy hangzik, hogy ő a maga részéről a lehető legkomolyabban veszi a tréfát. A csíny valójában előbb neki jutott az eszébe.²³

Amikor nemlétező tenisztudását kell bizonyítania, a tornacipőben szárnyas cipőt érez a lábán.²⁴ Thomas Mann maga így vall Krull hermési alakjáról: „Isten a megmondhatója, nem voltam tudatában annak, hogy egy hermési regényt alapozok meg, amikor vagy 40 évvel ezelőtt elkezdtem. Nem járt több az eszemben, mint hogy a művészetet megint egyszer álruhába bújtassam és parodizáljam. Csak a későbbi folytatásba csúsztak be, a »József« közelsége révén, bizonyos asszociációk, és felbukkant ennek az istennek a neve.”²⁵

Így aztán ennyi sejtetés mellett kimondva is megjelenik a hermési elem Felix Krull leírásában: szépségének érzékeltetésére Frau Houpfle-Philibert „Hermés-lábaknak” nevezi lábait.²⁶ Ennek kapcsán kezdenek el beszélgetni Hermésről, akiről Felix addig sosem hallott.²⁷ A hölgy, akié amúgy a kis ékszeres kazetta volt, amit Felix elvett, meglepetésére felvilágosítja, hogy Hermés a tolvajok hajlékony istene, amibe belepirul. Amikor aztán a hölgy megtudja tőle, hogy ő vette el az ékszereket, egyenesen Hermésnek becézi, mondván, mennyivel drágább a tolvaj, mint amit ellopt. Évődés közben egyenesen lopásra szólítja fel őt, kéri, követe-li, hogy a jelenlétében lopjon, hallhassa a lélegzetét lopás közben. Ezt a játékot szerelmi ajándéknak nevezi: szerelmük leggyönyörűbb beteljesülésének.²⁸ Innentől fogva Felix a márki tanácsára, ha mitológiai tudását akarta fitogtatni, csak Hermésről beszélt. Amikor, immár a szerepcsere után, a vonaton a lisszaboni

paleontológussal beszélget, így kerül Hermésre a szó: az elegáns istenre. Akinek olyan arányos a testalkata: az emberi test mértéke szerint, amiben a legtitokzatosabban van elrejtve az arányosság.²⁹

Thomas Mann hermési regényalakjai legalább annyira megvilágítják Hermés, mint Hans Castorp, József vagy a Szélhámos alakjának lényegét. Ezért jelenthettek inspirációt Kerényi számára is – Hermés kutatásához. Érdemes itt utalni arra, hogy a József IV. kötete (1941–43) párhuzamosan jelent meg a *Hermés, a lélekvezetővel* (1942–1944).³⁰ A Hermés-alak leírása tehát a kölcsönös inspiráció hatására egyszerre érik meg a két nagy alkotónál.

2. Persephoné: József ifjú felesége

Amikor a *József és testvérei* negyedik kötetében József a Fáraó udvarában szolgál, a Fáraó feleséget választ a számára: „Ki volt ez a mátká, József házastársa, és hogyan hívták? [...] Aszenáth volt, a leányzó, az oni napfőpap leánya. Ilyen magas-

ra nézett Fáraó választásánál – magasabbra már nem nézhetett. Ré-Horachte fő házipapjának leányát feleségül venni majdnem hallatlan dolog volt és szentségtöréssel határos – noha természetesen a leány házasságra és anyaságra rendeltetett, és senki nem kívánta, hogy hajadon és megösmertlen maradjon. Mégis az, aki megkapta, valamilyen – noha szükséges és kívánatos, de egyúttal sötét, gatzettel határos módon – rablónak számított. A leányt nem adták oda, hanem elrabolták – ez volt a vélemény, az észjárás az ő esetében, jóllehet minden a maga rendjén és hibátlan megbeszélés szerint történt –, és nem akadt még egy szülő pár a világon, aki ekkora hűhót csapott volna abból, hogy gyermekük férj kezébe került.³¹ A lány násza tehát elrablás, ahogy Persephonét rabolja el Hádész. A párhuzam még tovább is folytatódik: „Kivált az anya volt teljesen kétségbeesve és magánkívül, vagy úgy tette magát; kezét tördelte, és úgy viselkedett, mintha őt magát erőszakolták volna meg, vagy meg akarnák vele tenni, amiért is ez alkalommal tett nyilatkozatai között – persze inkább szertartásszerű, mint komolyan gondolt – bosszúeszkük is szerepeltek.”³² Az anya alakja tehát a gyászoló Démétérét idézi fel. A szertartásszerű gyász a mítosz gyászfolyamatát folytatja.

Persephoné alakja még nagyobb közelségbe kerül, amikor a regény a lány nevét, epithetonját magyarázza: „Mindez pedig azért történt, mert a napleány leányságát a szentség különös páncélja és pajzsa és – alapjában mégis érintésre szánt – érintetlenség vette körül. Szüzességtől övezve, mint senki más, a szüzek szüze volt ő, szigorú értelemben vett leányzó, a leány maga. A köznévi egyenesen tulajdonneve lett: »Leányzó«-nak nevezték és hívták élete hosszát, és a férj, aki megtörte leányságát, a leányrabló általános felfogás szerint isteni vétket követett el – noha a főnevet a melléknév enyhítette, megnevesítette és bizonyos mértékben megszüntette.”³³ *Expressis verbis* Koré jelenik meg ezekben a sorokban, az isteni Lány, ahogy Persephonét hívják. És Persephoné sorsát tükrözi József Koréja is: „A szülők bizonyos értelemben sohasem egyeztek bele abba, hogy a leány a férjé legyen, és a házassági szerződésben annak rendje és módja szerint feltételül szabták, hogy a gyermek nem lakhat állandóan a sötét rabló mellett, hanem az évnek bizonyos, nem is csekély részét, a napszülőknél tölti, hogy ismét mint szűz éljen mellettük – a feltételt aztán nem tartották be mindig szó szerint, hanem inkább csak jelképesen, a feleség látogatásainak formájában a szülői háznál, ami különben is általános szokás.”³⁴ Persephoné alakját idézi fel tehát az is, hogy a Lánynak az év bizonyos szakát, még ha jelképesen is, újra a szülei mellett kell töltenie. A jelképes távollét a férjtől ugyan csak a mítosz megismétlése.

A 'József nászt ül' című következő fejezet bevallottan Kerényi *Az isteni leány* (magyarul *Prótagonos Koré* címmel jelent meg) című írásából merítkezik.³⁵ Mann így ír erről Kerényinek: „mégiscsak meg kell tudnia, hogy »Az isteni leány« szerencsésen rám talált, és hogy ez a rendkívül érdekes könyv bőséges és élvezetes tanulságokkal szolgált. Egy szép nap majd meg fogja találni ennek nyomait az utolsó »József«-kötetben, abban a fejezetben, amely a Felemeltetettnek a házasságát írja le az Onból való Aszenáth leányzóval, és amelyet éppen most írok. Hogy ott a szüzesség szüzességgel találkozik, elég alapnak látszott számomra, hogy valami misztériumszerűt csináljak belőle, melyben elég vakmerően, vagy ha így jobban tetszik, orcátlanul egy és más démétéri-eleusisi vonást használ-

tam fel.”³⁶ A menyegző leírása, amelyet az író a házasságkötés misztériumainak nevez, a Kerényinél leírt eleusisi misztériumokat idézi:³⁷ a férfiak is az istennő violaszín ruhájában lépnek fel, mirtuszágakkal, mirtusznyalábokkal és fáklyákkal, és Gorgó-szerű maszkot viselnek. A férfiak kezében kis kancsó, a nők fején világító, s egyúttal magokat tartalmazó edény, néhányan vándorbotokat és tarisznyákat hordanak.

Mitikusan is értelmezhető rejtett motívum tehát, ha pont abban a kötetben, amelyben József mint Kenyéradó jelenik meg – márpedig ez a tevékenység a görög mítoszban Démétér égisze alá tartozik –, József ifjú felesége épp Démétér lánya, Persephoné alakját ölti.

3. „A mi Enink”: a szerethető Potifárné

A regénybeli Potifárnét Mut-em-enetnek hívják. Az író olykor így nevezi: „a mi Enink”.³⁸ Ez csupán egy kiragadott példa arra az empátiára, amellyel a regényíró megrajzolja ezt az alakot. Egy szerethető Potifárnét látunk a tetralógia harmadik kötetében, aki eleinte tiltakozik saját érzelmei ellen, amelyek aztán legyőzik őt. Mut-em-enet története a harmadik könyv hatodik és hetedik fejezetében egy klasszikus görög tragédia struktúráját mutatja: a „félreismerés” okozta *hamartia* kibontakozásával.³⁹

Mut-em-enet érzékeny leírását Jan Assmann az író saját erotikus élettörténetével magyarázza.⁴⁰ Sokkal inkább hagyatkoznék itt mégis Kerényi alapvetésére: „ilyennek látom Thomas Mannt, lerázva róla mindent, ami mulandó, bizalmas, társadalmi, efemer [...]”,⁴¹ és így nem életrajzi adalékokra, hanem magára a regényalakra összpontosítanak. A teljes szívvel megértő bemutatás egészen az utolsó pillanatig, a szerelmi varázslásig, majd az igaztalan rágalom kikiáltásáig érvényes, sőt még ennek a leírásában is ott a részvét és a tapintat: mondván, fájdalmas, hogy el kell ismernünk a vétkét. Egy kiszolgáltatott asszony képét látjuk akkor is, amikor a legfőbb vétek, a szerelmi varázslás, „tisztátalan rejtelmének” leírását vezeti be az író: „Így történt hát, hogy Mut-em-enet, a büszke, elfajultságában és a szerelmi szenvedéstől megzavartan olyan cselekedetre szánta rá magát, amelyet nemrég még előkelően elutasított magától [...] mégpedig megjuhászító szerelmi varázs céljából áldozni egy förtelmes alvilági istenségnek, akinek nevét nem is ismerte, és nem is akarta ismerni [...]”.⁴² Amikor pedig József és Potifárné kettesben találkoznak, így hangzik a regény: „Itt elhallgat a történet. Azaz: hallgat a jelenlegi megfogalmazás és ünnepi előadás, mert amidőn eredetileg történt és önmagát beszélte el, semmi esetre sem hallgatott, hanem továbbhaladt ott bent a homályos szobában mint izgatott beszélgetés, [...] amire azonban mi a gyöngédség és emberi tapintat fátyolát vetjük. Akkoron ugyanis önmagában és tanúk nélkül történt, most és ma pedig a nagyközönség előtt játszódik le – döntő különbség tapintatérzésünk számára, senki sem tagadhatja.”⁴³ Amikor végül Potifárné vádat kiált, így szól a regényíró: „ekkor tartotta azt a híres beszédét, amely mindenkor az emberiség megvetését hívta ki, és amelyet mi is, akik különben részvételt vagyunk Mut-em-enet ügye és híre iránt, kénytelenek vagyunk kárhoztatni – nem állításainak valótlansága miatt, melyek a valóság ruhájaként még csak megjárták, hanem demagógiája miatt, amit nem restellt izgatásra használni.”⁴⁴

Nem utolsósorban pedig a Mut-em-enet iránti részvét hal-
latszik ki József szerepének megítéléséből is: „Minden okunk
megvan rá, hogy párhuzamot vonjunk az asszonnyal szemben
elkövetett bűne és ama régi bűne között, amellyel testvérei el-
len vétkezett. Ismét túlságosan messzire ment abbéli vágyában,
hogy az embereket »meghökkentse«, szeretetreméltóságának
hatását, aminek örvideni s amit Isten nagyobb dicsőségére ki-
használni és növelni jó joga volt, ismét könnyelműen engedte
elburjánózni, veszedelmesen elfajulni és feje fölé nőni: előbbi
életében e hatás a gyűlölet negatív alakját öltötte, most pedig a
szerelmi szenvedély túlságosan is pozitív és ezért ismét rom-
lásba döntő alakját. Elvakultan éppúgy elősegítette egyiket,
mint a másikat, és félreértve az asszony elhatalmasodó érzései-
nek önmagában támadó visszhangját, még a nevelőt is akarta
játszani – ő, aki nyilvánvalóan maga is rászorult még a neve-
lésre. Nem tagadható, hogy ez a bűn büntetésért kiáltott; köz-
ben persze csöndes somolygással kell megjegyeznünk, hogy
ez a jogos hamarsággal bekövetkező büntetés mennyire csak
arra irányult, hogy további szerencsését szolgálja, amely az el-
pusztultnál sokkal nagyobb és ragyogóbb lett.”⁴⁵

Nem egy álnok asszonyt látunk itt hát, hanem egy végső
kétségbeesésében vétkezőt. Ez az alak felidézi a görög mitoló-
giából Phaidra alakját, főként Euripidés megfogalmazásában.⁴⁶
Phaidra azonban több ponton mégsem alkalmas párhuzam, hi-
szen Mut-em-enet nem a mostohafiába szeret bele, s csupán
„címzetes férje” van a kasztrált Petepre személyében, valamint
József nem hal meg Mut-em-enet ármányának következtében,
hanem ellenkezőleg még magasabb dicsőségre jut, ráadásul
Hippolytos szigorúan elutasítja magától Phaidrát, míg a re-
génybeli József „nevelő” viselkedése a fentiek alapján kevésbé
egyértelmű – ez a „mosolygó tekintetű kétértelműség” szintén
hermési elem József alakjában.

Ám ha az alapmotívumot nézzük, Goethe szavával: „ho-
gyan kavargat egy női lelket egy idegen érzése”,⁴⁷ akkor kí-
nálkozik egy másik párhuzam is. Hiszen a herélt hivatalnokkal
házasságban élő magányos nőben lakozik egy vágyakozó, el-
csábult és szerelmes lány is, a görög mítosszal szólva Phaidrán
túl egy Nausikaa. Az ő sorsát pedig Karsai György nyomán a
legtragikusabb női sorsnak nevezhetjük.⁴⁸

Jegyzetek

- 1 Lásd Bélyácz 2022, 215–219.
- 2 Mann–Kerényi 1989.
- 3 Lásd alább, 29. jegyzet.
- 4 Mann–Kerényi 1989, 53, 55, 65, 66, 67, 77, 109, 110, 112, 114.
- 5 Mann–Kerényi 1989, 31.
- 6 Mann–Kerényi 1989, 28.
- 7 Mann–Kerényi 1989, 29.
- 8 Mann 1969, II, 176–216. (*A varázshegy*ből vett idézeteket Szöllő-
sy Klára fordította.)
- 9 Mann 1969, II, 518.
- 10 Mann–Kerényi 1989, 35.
- 11 Lackó Miklós, lásd Mann – Kerényi 1989, 10.
- 12 Kerényinek, 1941. február 18-án, ford. Petrolay Margit, idézi Ke-
rényi Magda: Bélyácz 2022, 218.
- 13 Mann 1968a, II, 584. (*A József és testvéreiből* vett idézeteket Sár-
közi György, illetve Káldor György fordította.)
- 14 Mann 1968a, II, 920.)
- 15 Mann 1968b, 157. (*Az Egy szélhámos vallomásaiból* vett idézete-
ket Lányi Viktor fordította.)
- 16 Mann 1968b, 125.
- 17 Koinos Hermést kívántak egymásnak ketten, ha közös vállalko-
zásba kezdtek. Lásd Kerényi 1984b, 31.
- 18 Mann 1968b, 163.
- 19 Mann 1968b, 205.
- 20 Mann 1968b, 281–282.
- 21 Mann 1968b, 239.
- 22 Mann 1968b, 239.
- 23 Mann 1968b, 238.
- 24 Mann 1968b, 327.
- 25 Kerényinek, 1954. október 17-én, Doromby Károly fordítása, idé-
zi Kerényi Magda: Bélyácz 2022, 218.
- 26 Mann 1968b, 173.
- 27 Mann 1968b, 173.
- 28 Mann 1968b, 177.
- 29 Mann 1968b, 260–261.
- 30 *Eranos-Jahrbücher* 1942, *Albae Vigiliae* 1944.
- 31 Mann 1968a, II, 702.
- 32 Mann 1968a, II, 702.
- 33 Mann 1968a, II, 702–3.
- 34 Mann 1968a, II, 703.
- 35 Fischer 2002, 736–738.
- 36 Kerényinek 1941. szeptember 7-én, Petrolay Margit fordítása.
Mann–Kerényi 1989, 111.
- 37 Kerényi 1984a, 456–457.
- 38 Mann 1968a, II, „A mi Enink”: 179, 181, 296, 308, 375; „A mi
Mutunk”: 443, 451.
- 39 Fischer 2002, 608.
- 40 Assmann 2006, 134: „wobei er bekanntlich auf seine eigenen
Erfahrungen unerfüllbarer homoerotischer Verliebtheit zurück-
greift”.
- 41 Mann–Kerényi 1989, 34. (Lackó Miklós előszava.)
- 42 Mann 1968a, II, 467.
- 43 Mann 1968a, II, 492–493.
- 44 Mann 1968a, II, 496.
- 45 Mann 1968a, II, 476–477.
- 46 Mann–Kerényi 1989, 84: „Mut-em-enettel, Euripidés Phaidrája-
nak ez újonnan született testvérével” (Petrolay Margit fordítása).
- 47 „Die Rührung eines weiblichen Gemüths durch die Ankunft ei-
nes Fremden” Schillernek írt levél, 1798. május 14. <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1798/421-an-schiller-14-februar-1798/> idézi Tar 2009, 261, 41.
jegyzet.
- 48 Vö. Karsai György kiadatlan előadását *Odysseus és a nők* címmel.
A Nausikaa alakjában rejlő tragikumhoz lásd elsősorban Goethe,
Nausikaa c. tervezetét, amelyben Nausikaa a végén öngyilkos
lesz. Alapvető: Blumenthal–Haufe–Atkins et al. 2005, 480–490.
A töredékről magyarul lásd Tar 2009. Nausikaa tragikumához vö.
még Kodály Zoltán Bálint Aranka versére írt dalát, lásd Kodály
1924, 7–9. Minderről Bélyácz (előkészületben).

Bibliográfia

- Assmann, J. 2006. *Thomas Mann und Ägypten*. München.
- Bélyácz K. 2022. *Kerényi Magda válogatott levelei és írásai*. Budapest.
- Bélyácz K. (előkészületben). *Négy változat a Nausikaa-témára*.
- Fischer, B.-J. 2002. *Handbuch zu Thomas Manns Joseph-Romanen*. Tübingen–Basel.
- Blumenthal, L. E. – Haufe, E. – Atkins, S. et al. 2005. *Goethes Werke. Band V. Dramatische Dichtungen III* (14. kiad.) München.
- Kerényi K. 1984a. „Prótoگونos Koré”: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest, 427–471.
- Kerényi K. 1984b. *Hermész, a lélekvezető*. Ford. Tatár György. Budapest.
- Kodály, Z. 1924. *Négy dal*. Budapest.
- Kurzke, H. 2014. *Mondwanderungen. Wegweiser durch Thomas Manns Josephroman*. Frankfurt a. M.
- Mann, Th. 1968a. *József és testvérei I–II*. Ford. Sárközi György, Káldor György. Budapest: Magyar Helikon.
- Mann, Th. 1968b. *Egy szélhámos vallomásai*. Ford. Lányi Viktor. 3. kiad. Budapest: Európa.
- Mann, Th. 1969. *A varázshegy I–II*. Ford. Szöllősy Klára. Budapest: Magyar Helikon.
- Mann, Th. – Kerényi K. 1989. *Beszélgetések levélben*. Ford. Doromby Károly, Petrolay Margit, Soltész Gáspár, Szondi Béla. Budapest.
- Tar I. 2009. „Goethe Nausikaa-töredéke”: *Antik Tanulmányok* 53, 253–276.